Bull. Slov. Bot. Spoločn., 26: 205 – 217, 2004

O latinčine v botanickej terminológii

Latin in botanical terminology

JOZEFA ARTIMOVÁ & ARTÚR KOLAŘÍK

Katedra jazykov UPJŠ v Košiciach, Mojmírova 2, 040 01 Košice, pepartim@hotmail.com, arturkolarik@hotmail.com

The article that we present deals with Latin botanical terminology. Views and opinions presented in the article are based on our personal teaching experience at the Faculty of Science, P. J. Šafárik University in Košice. We discuss different topics in the article. First we briefly review textbooks containing scientific botanical Latin. Then we outline the syllabus, which we think would be suitable for a Latin course at the Faculty of Science. Next part is devoted to a brief grammatical overview of Latin nouns and adjectives and the way we derive the generic and species names. We also include examples of Greek nouns in their origin that have been latinized and nowadays they are used in Latin botanical nomenclature. We also point out the examples of words, which may cause misunderstanding. Such words share the same suffix but are of different grammatical gender and therefore differ in declension.
Keywords: adjective, botanical terminology, declension, substantive.

Po II. svetovej vojne sa názory na to, či je alebo nie je osožné ovládať latinský jazyk menili, ale na dlhé roky latinčina buď úplne vypadla z vyučovacích osnov alebo bolo jej vyučovanie výrazne okliešťené.

Dôsledky tohto stavu možno zhrnúť nasledovne: (1) Slovensko v minulosti nemalo takú silnú tradíciu vo výučbe klasických jazykov ako tomu bolo v Čechách, čo sa odrazilo aj v malom počte pôvodných slovenských učebníc pre výučbu klasickej latinčiny. Situácia sa výrazne nezmenila ani za posledných 14 rokov, a hoci v Čechách bolo vydaných množstvo učebníc latinčiny, na Slovensku ešte stále používame učebnice z 50-tych až 70-tych rokov, ktoré sú z hľadiska dnešných pedagogických metód absolútne nevhodné. (2) Málo pozornosti sa venovalo výučbe odbornej latinskej terminológie pre špecifické oblasti (výnimkou je snáď len latinská medicínska terminológia). V oblasti latinskej biologickej terminológie možno ako učebný text klasifikovať iba skriptá Kettner & Ferianc (1959), a táto učebnica má presne tie „nedostatky krásy“, aké možno vzhľadom na rok jej vydania očakávať – obsahuje množstvo gramatického učiva a minimum praktických cvičení. Študent sa síce naučí množstvo teórie, ale v praxi nedokáže tvoriť ani jednoduché dvojslovné názvy rastlín so správnymi koncovkami. (3) Ak aj existujú publikácie zamerané na túto oblasť, buď sa nevenujú priamo latinskej biologickej terminológii alebo sú tieto texty ťažko dostupné, prípadne nikdy neboli koncipované ako učebnice a nespĺňajú atribúty riadneho učebného textu (sú to rôzne slovníky, súhrnné tabuľky bez vyhovujúceho komentára alebo materiál, ktorý možno použiť ako doplnkovú literatúru, ale nie ako hlavný učebný text. Takýchto publikácií je niekoľko: (Gerula 2003), (Hendrych & Jirásek 1971), (Šmíd 1987), (Zabinkova & Kirpičnikov 1957).

V nasledujúcom texte sa preto pokúsime naznačiť, ktoré gramatické javy by mali byť predmetom výučby. Ďalej popíšeme niektoré, dnes už možno nie všeobecne známe, pravidlá latinskej botanickej nomenklatúry, ktorej sme sa v poslednom období intenzívnejšie venovali.

Začnime teda priamo otázkou, čo vlastne treba študenta naučiť. Možnosti sú dve a závisia od toho, čo chceme dosiahnuť:

1. *Ak chceme, aby študenti zvládli tvorbu dvojslovných pomenovaní*, potom stačí obmedziť výučbu na niekoľko pádov latinských (resp. gréckych) substantív, adjektív a spôsobu ako z nich vytvoriť gramaticky správne pomenovanie. Sekundárne ešte bude potrebné študentov oboznámiť s malou skupinou ustálených zvratov a rozvíjať ich lexikálne poznatky. V botanickej (a presne tak aj v zoologickej) nomenklatúre je totiž základom dvojslovné pomenovanie, ktorého tvar korigujú nariadenia Medzinárodného kódu botanickej nomenklatúry (Greuter et al. 2000; ďalej uvádzame pod skratkou MKBN), ktoré hovoria: „*Meno rodu je podstatné meno v prvom páde jednotného čísla alebo slovo, ktoré je za podstatné meno pokladané…*“ (sekcia 3, článok 20 a nasl.) a „*Meno druhu je spojenie (kombinácia) dvoch slov skladajúce sa z mena rodu, za ktorým nasleduje jedno druhové epiteton v tvare prídavného mena, alebo podstatného mena v druhom páde alebo slova ako prístavku alebo skupiny slov*.“ (sekcia 4, článok 23 a nasl.).

2. *Ak však chceme, aby študenti dokázali čítať latinské opisy herbárových schéd a diagnózy taxónov*, potom je nevyhnutné naučiť ich používať latinské sloveso, koncovky všetkých pádov substantív a adjektív, špecifické latinské väzby, ktoré sa používajú pri porovnávaní a v neposlednom rade presvedčiť tvorcov učebných plánov, že na niečo také sú potrebné aspoň dva semestre latinčiny.

Skôr ako načneme ďalsiu časť, radi by sme uviedli, že mená druhov, ktoré používame ako príklady, sme čerpali zo Zoznamu nižších a vyšších rastlín Slovenska (Marhold & Hindák 1998; v ďalšom texte používame len názov Zoznam) a Slovenského botanického názvoslovia (Červenka et al. 1986)

Syntaktické použitie substantív

Podstatné mená sú v latinskej botanickej nomenklatúre najčastejšie rodovým menom, to znamená, že sú to substantíva v tvare nom. sg. Sekundárne môžu byť druhovým menom a vtedy sú z gramatického hľadiska buď nezhodným prívlastkom (gen. sg. aj pl.) alebo prístavkom (nom. sg.). Ako nezhodný prívlastok sa používajú:

a) genitívy osobných mien, ktoré možno z gramatického hľadiska pokladať za genitívy singuláru substantív I. a II. deklinácie: *Gentiana clusii* – horec Clusiov; *Sorbus javorkae* – jarabina Jávorkova. Tu treba podotknúť, že hoci latinská medicínska terminológia (najmä anatomická) takéto eponymné názvy dnes spra-

vidla odmieta, pretože o predmete, ktorý sa nimi pomenúva nič nevypovedajú, zdá sa, že v botanickej nomenklatúre získavajú v poslednej dobe stále väčšiu popularitu.

b) genitívy geografických názvov, ktoré môžu byť genitívmi singuláru substantív I. a II. deklinácie: *Aster novae-angliae* – astra novoanglická (dosl. Nového Anglicka, lat. Anglia, ae, f.); *Aster novi-belgii* – astra novobelgická (dosl. Nového Belgicka, lat. Belgium, ii, n.). V prípade, že daná lokalita nemá nijaký slovníkovo podložený tvar, pretože v časoch, keď sa sídlam dávali latinské mená ešte neexistovala, môže byť s vytvorením mena lokality problém. Niežeby to nebolo možné, ale mnohé takto vytvorené názvy vzbudzujú na tvárach klasických filológov ľahký úsmev. Ako sa vám páčia tvary ako *illinoiensis* či *kongoensis*?

c) genitívy miesta výskytu, ktoré sú z gramatického hľadiska genitívmi plurálu substantív rozličných deklinácií: *Stellaria nemorum* – hviezdica hájna (dosl. hájov od lat. nemus, oris, n. – háj); *Sempervivum tectorum* – skalnica strechová (dosl. striech od lat. tectum, i n. – strecha). Pri hodnotení štatistického výskytu týchto mien v terminológii sa ukázalo, že počet novo vznikajúcich mien tohto typu je veľmi nízky a to aj napriek tomu, že takto vytvorené latinské pomenovanie svojou eleganciou ostatné typy pomenovaní predčí. Domnievame sa, že by to mohlo byť aj preto, že latinské mená lokalít výskytu nie sú medzi botanikmi všeobecne známe a vytvoriť genitív množného čísla od slova, pri ktorom neviete, čo si počať, býva náročné.

Prístavok je v latinskom botanickom názvosloví zriedkavejší ako nezhodný prívlastok. MKBN v článku 23.5 nariaďuje, že druhové meno v tvare prístavku si ponecháva svoj gramatický rod a koncovku bez ohľadu na gramatický rod rodového mena, napr.: *Rubus radula* – ostružina strúhadlová (dosl. ostružina strúhadlo od lat. radula, ae, f. – strúhadlo, škrabadlo). Za zvláštnu formu prístavku možno pokladať názvy druhových mien, ktoré tvoria **dve slová spojené spojovníkom**. Hoci sa odporúča obmedzovať uverejňovanie týchto mien, predsa zostávajú naďalej platné. Ak k danej problematike pristupujeme čisto utilitaristicky, pripadá nám tento spôsob tvorby najjednoduchší, pretože pri tomto type názvu ide o jednoduché postavenie dvoch slov vedľa seba. Pomenovanie tohto druhu je možné vytvoriť aj s minimálnymi znalosťami latinčiny, je však otázne, nakoľko by tieto mená ešte zodpovedali pravidlám tvorby vedeckých pomenovaní.

d) najčastejšie ide o dve substantíva spojené ako nezhodný prívlastok: *Capsella bursa-pastoris* – kapsička pastierska (dosl. kapsička vrecko-pastiera; od lat. bursa, ae f. – vačok, vrecko a pastor, oris m. – pastier)

e) zriedkavá forma takto utvoreného prístavku sú dve substantíva priradené k sebe v tvare nom. sg.: *Athyrium filix-femina* – papradka samičia (dosl. papradka papraď-žena; od lat. filix, icis f. – papraď a femina, ae f. – žena)

f) zriedkavý je aj prístavok vytvorený substantívom a adjektívom, ktoré sú zhodným prívlastkom: Hibiscus rosa-chinensis – ibištek čínsky (dosl. ibištek ruža-čínska, od lat. rosa, ae f. – ruža a chinensis, e – čínsky)

V latinskej botanickej morfológii je použitie substantíva v platnosti nezhodného prívlastku alebo prístavku zriedkavosťou.

Morfologické tvary substantív

Všetky latinské aj latinizované podstatné mená gréckeho alebo cudzieho pôvodu možno rozdeliť do piatich skupín – latinských deklinácií. Deklináciu môžeme definovať ako skloňovací vzor. Kritériom pre priradenie substantíva ku konkrétnemu vzoru, čiže deklinácii, je jeho koncovka v genitíve singuláru, nominatívna koncovka je z tohto hľadiska iba sekundárna.

Deklinácia	**zakončenie v gen. sg.**	**zakončenie v nom. sg.**
I . deklinácia	-ae	-a
II. deklinácia	-ī	-us/-er/-um/-os/-on
III. deklinácia	-is	množstvo rozličných koncoviek
IV. deklinácia	-ūs	-us
V. deklinácia	-eī	-ēs

Znalosť genitívnej koncovky pri každom substantíve je pre filológa samozrejmosťou a nevyhnutnosťou zároveň, pretože práve z toho vychádza schopnosť pracovať s daným slovom, tvoriť jeho ďalšie tvary v rámci deklinácie alebo gramaticky správne spojenia s adjektívami. Problémom je, že botanické názvoslovie obsahuje len málo výrazov, (ide predovšetkým o všeobecnejšie termíny používané v nomenklatorike alebo botanickej morfológii), pri ktorých možno tvar nominatívnej aj genitívnej koncovky bez problémov overiť jedinom latinsko-slovenskom slovníku, ktorý je na našom trhu k dispozícii (Špaňár & Hrabovský 1962).

Dnes v botanickom názvosloví prevažujú nad neodvodenými pôvodnými latinskými alebo gréckymi názvami umelo vytvorené zloženiny a slová iného pôvodu, na ktoré pravidlá latinskej gramatiky vždy neplatia. Overiť si v slovníku gramatické tvary názvu, o ktorom máme pochybnosti, je komplikované. Nemáme totiž odborný latinský slovník, ktorý by v sebe zahŕňal botanické názvy a uvádzal aj ich presné gramatické tvary. S bežne používaným slovensko-latinským slovníkom si študent neporadí. Na odhalenie pôvodného významu latinského rodového mena treba aspoň slovníky stredného rozsahu (Pražák et al. 1955a, b), odborné publikácie (Stearn 1983), ktoré nie sú bežne dostupné alebo internet.

Pri tvorbe rodových mien bola navyše autorom daná veľká voľnosť – v MKBN v článku 20 sa uvádza: „*rodové meno… môže byť akéhokoľvek pôvodu a môže sa tvoriť dokonca celkom ľubovoľným spôsobom*…“. Tak sa stalo, že niektoré mená do systému latinských substantív nezapadajú – napr. väčšina substantív so zakončením na -i v nom. sg. sa pokladá za nesklonné, lebo takého zakončenie nemá oporu ani v latinčine, ani v gréčtine (*Seseli* – sezel). Čiže zaradenie termínu, ktorý nemá oporu v latinčine ani gréčtine, navyše ho nemožno nájsť v žiadnom z dostupných slovníkov, je potom naozaj problematické.

Nefilológovia sa v situácii, keď nevedia, kam slovo patrí a ako ho skloňovať, riadia zakončením rodového mena v nominatíve. Hoci je každá z týchto koncoviek primárne viazaná na nejaký gramatický rod, nominatívna koncovka je pri zaradení ku skloňovaciemu typu iba sekundárna, a preto často dochádza k nemilým omylom.

Vezmime si napríklad tri rodové mená s koncovkou -er: *Aster* – astra, *Amelanchier* – muchovník a *Acer* – javor. Zakončenie v nominatíve je síce rovnaké, ale každé z týchto troch slov má iný gramatický rod, a preto sa aj inak skloňuje. *Aster* je maskulínum gréckeho pôvodu (aster = hviezda), feminínum *Amelanchier* má provensálsky pôvod (amelanches) a *Acer* je svojím pôvodom latinské neutrum. V bežnom slovníku (Špaňár & Hrabovský 1962) je možné overiť len gramatický rod slova acer. Staršie vydania MKBN sa túto situáciu snažili riešiť nasledujúcim ustanovením: „*Ak je gramatický rod mena nestály, má prvý autor právo vybrať jeden z používaných gramatických rodov. V neistých prípadoch treba zachovávať ten gramatický rod, ktorý sa pri príslušnom mene v botanickej literatúre vyskytuje najčastejšie*“ (Dostál 1957). Dnes je napríklad *Seseli* podľa tvaru jeho zhodných prívlastkov neutrum a rovnako platí, že všetky substantíva na -is treba považovať za feminína, hoci to v klasickej latinskej gramatike nie je vždy tak. V nasledujúcom texte uvedieme prehľad latinských a čiastočne i gréckych deklinácií s dôrazom na väzbu medzi koncovkou podstatného mena v nom. a gen. sg. a jeho rodom.

I. DEKLINÁCIA

Patria sem mená rastlín a iné slová súvisiace s botanickou terminológiou.

zakončenie	gramatický rod
v nom. sg. **-a**	**ženský (f)**
v gen. sg. (pokiaľ ho vieme zistiť) **-ae**	

Pozor! Ak nevieme overiť genitívne zakončenie, nom. sg. na **-a**, nemusí nutne znamenať ženský rod (pozri bod 3.4).

Takými menami sú:

1.1 rodové mená lat. pôvodu – *Avena* (ovos); rodové mená vytvorené z osobných mien – *Linnaea* (linnéovka); rodové mená iného ako lat. pôvodu – *Yucca* (juka)

1.2 všeobecné termíny z nomenklatoriky a botanickej morfológie lat. pôvodu – familia (čeľaď), gemma (púčik), ale aj slová označujúce geografické názvy – Gallia (Francúzsko)
1.3 slová gr. pôvodu s tým istým sémantickým významom, ako uvádzame v bodoch 1.1 a 1.2, v starogréčtine pôvodne zakončené na **-η** (éta) a do latinčiny prebraté s koncovým **-a** alebo **-e**, napr.: *Erica* (erika), *Aloe* (aloa), anthera (peľnica), raphē (štrbina).

Týchto rodových mien je v latinskej botanickej nomenklatúre obrovské množstvo a možno predpokladať, že sa budú tvoriť aj nové. Jedným z dôvodov je aj fakt, že rodové mená sa odvodzujú od mien osôb práve koncovkou **-a**. Ako veľmi produktívne pri tvorení zložení sa javia aj niektoré prípony ženského rodu so špecifickým sémantickým významom: **1) -phila** (philos = priateľ, ten, kto má niečo rád, -phila je forma žen. rodu) – *Gypsophila* (gypsos = sadra, krieda, gypsomilka) **2) -chloa/-chloe** (chloe = tráva, lístie, výhonok) – *Echinochloa* (echinos = jež, ježatka) **3) -carpa** (karpos = plod, obilie, forma pre žen. rod) – *Callicarpa* (kallos = pekný, krásnoplod) **4) -rhiza** (rhiza = koreň, pôvod) – *Glycyrrhiza* (glykos = sladký, sladkovka).

II. DEKLINÁCIA

Do druhej latinskej deklinácie patria dve skupiny slov – maskulína a neutrá.

zakončenie	gramatický rod
v nom. sg. **-us** alebo **-er**	**mužský (m)**
v nom. sg. **-um**	**stredný (n)**
v gen. sg. (pokiaľ ho vieme zistiť) **-ī**	platí pre oba rody

Pozor! Slová zakončené v nom. sg. na **-us**, alebo na **-er** nemusia byť iba mužského rodu (pozri body 3.3 a upozornenie pri substantívach IV. deklinácie), oproti tomu slová s nom. sg. na **-um** a gen. sg. na **-ī,** sú **vždy stredného rodu, dokonca aj vtedy, ak ich koncovku v gen. sg. nevieme overiť.**

Maskulínami sú:
2.1 rodové mená lat. alebo gr. pôvodu – *Ranunculus* (iskerník), *Phaseolus* (fazuľa)
2.2 slová z nomenklatoriky a botanickej morfológie lat. i gr. pôvodu – ramus (konár), hortus (záhrada), ager (pole); mužské krstné mená i priezviská – Carolus Linnaeus.
2.3 patria sem aj názvy stromov, ktoré hoci majú typickú koncovku mužského rodu **-us** sú všetky feminína – *Alnus* (jelša). Platí to aj o pôvodom gréckych názvoch stromov – gr. kedros > lat. *Cedrus* (céder).

K maskulínam II. deklinácie patrí prekvapujúco nízky počet neodvodených slov latinského pôvodu. Väčšina rodových mien končiacich v nom. sg. na -us a gen. na -i sú latinizované grécke mená na **-ος (= os)** a do latinčiny prebraté s koncovkou **-us** (narkissos > *Narcissus*, narcis). Rodové mená s koncovkou -er, pri ktorých by sme dokázali s istotou identifikovať gen. sg. na -ī, sme v Zozname nenašli. Názvy väčšiny stromov, ktoré sú feminína, považujeme za výnimky z rodového pravidla.

Často sú rodovými menami i zloženiny s príponami: **1) -anthos** resp. **-anthus** (anthos = kvet) – *Helianthus* (helios = slnko; slnečnica) v nomenklatúre sa práve kvôli zakončeniu chápu ako maskulína, hoci sú to v gréčtine neutrá **2) -carpus** (karpos = plod, obilie, forma pre muž. rod) – *Elaeocarpus* (elaia = oliva, olejník)

Neutrami sú:

2.4 rodové mená lat. pôvodu – *Allium* (cesnak)

2.5 slová z nomenklatoriky a botanickej morfológie lat. pôvodu – segmentum (segment), pilum (stĺpik)

2.6 podobné skloňovanie majú aj rodové mená a slová z nomenklatoriky a botanickej morfológie v starogréčtine zakončené na **-ον (= on)** a v gen. sg. (pokiaľ ho vieme overiť) na **-ī** – *Acantholimon* (akantolimon), plancton (planktón) Ak nevieme overiť genitívne zakončenie, nom. sg. na **-on** nemusí nutne znamenať, že ide o slová patriace do druhej deklinácie, dokonca sa podľa pravidiel botanickej nomenklatúry ani nemusia považovať za neutrá. (pozri bod 3.4)

Neutrá II. deklinácie sú druhou veľkou skupinou rodových mien. Prispieva k tomu aj produktívnosť pôvodne gréckej koncovky **-ον,** ktorá sa latinizovala v tvare **-um.** Mnohé prípony, či už na gr. -on alebo lat. -um sú veľmi produktívne pri tvorení zložení, napr.: **1) dendron resp. dendrum** (dendron = strom) – *Rhododendron* (rhodos = ružový, rododendron) **2) -phyllum resp. phyllon** (philon = list) – *Calophyllum* (kalos = pekný, krásnolist) **3) -anthemum** (anthemon = kvet) – *Leucanthemum* (leukos = biely, margaréta) **4) -podium resp. podion** (pous, podos = noha) – *Pachypodium* (pachys – tučný, hrubáň) a iné.

III. DEKLINÁCIA

Substantíva III. deklinácie majú v botanickej nomenklatúre vysokú frekvenciu a sú tvarovo veľmi variabilné.

zakončenie	gramatický rod
v nom sg. rozličné	**mužský, ženský aj stredný**

v gen. sg. **-is,** ktorému často predchádza zmena v koreni slova

V nominatíve môžu mať rozličné koncovky, ktoré **primárne nie sú viazané na žiaden gramatický rod**. Z toho vyplýva, že podľa nominatívneho tvaru, teda

podľa tvaru rodového mena, len ťažko určiť ich rod. Zrejme aj preto vošlo v botanickej nomenklatúre do platnosti pravidlo, že všetky rodové mená na **-is** sú feminína, hoci v klasickej latinčine tak tomu nie je. Podobne sú ženského rodu aj ďalšie častejšie sa vyskytujúce substantíva s koncovkami **-es, -go, -ys** a príponami **-oides, -odes, -opsis.** Menej časté sú rodové mená stredného rodu s gr. koncovkami **-ma** a **-on.** Maskulína sa v tejto deklinácii vyskytujú len výnimočne. Osobitosťou tejto skupiny latinských slov je, že základ slova v nom. sg. a ostatných tvaroch obyčajne nie je ten istý, preto všade, kde to bolo možné, uvádzame aj genitívnu koncovku. Patria sem:

3.1 neodvodené rodové mená lat. i gr. pôvodu pokladané za feminína (uvádzame po jednom príklade na všetky koncovky, ktoré sme našli v Zozname): *Abies*, abietis f. (jedľa); *Carex*, caricis f. (ostrica); *Cycas*, cycadis f. (cykas); *Juglans*, juglandis f. (orech); *Larix*, laricis f. (smrekovec); *Medicago*, medicaginis f. (lucerna); *Panax*, panacis f. (všehoj); *Sinapis*, sinapis f. (horčica); *Stachys*, stachydis f. (čistec)

3.2 rodové mená lat. i gr. pôvodu pokladané za feminína, hoci sú to pôvodne jasné maskulína: *Asclepias*, asclepiadis f. (boh lekárstva – glejovka), *Bidens*, bidentis f. (dvojzub)

3.3 mená lat. i gr. pôvodu pokladané za neutrá (uvádzame po jednom príklade na všetky koncovky, ktoré sme našli v Zozname): *Acer*, aceris n. (javor), *Cyclamen*, cyclaminis n. (cyklámen), *Secale*, secalis n. (raž), *Thlaspi*[1], thlaspis n. (peniaztek)

3.4 rodové mená gr. pôvodu pokladané za neutrá a v nom. sg. zakončené na koncovky -ma a -on, ktoré je prepisom gréckeho -ων (porovnaj upozornenie pri substantívach I. deklinácie a bod 2.6) a v gen. sg. (pokiaľ ho vieme overiť) na -matis a onis/-ontis – *Alisma*, alismatis n. (žabník), *Cotyledon*, cotyledonis n. (kotyledon)

3.5 rodové mená lat. i gr. pôvodu pokladané za maskulína (uvádzame takmer všetky, ktoré sa v Zozname nachádzajú): *Aster*, asteris m. (astra) a jeho zloženiny, *Cucumis*, cucumeris m. (uhorka), *Petasites*, petasitis m. (deväťsil), *Rumex*, rumicis m. (štiavec), *Senecio*, senecionis m. (starček), *Sympharicarpos*, sympharicarpis m. (imelovník)

3.6 slová z nomenklatoriky a botanickej morfológie lat. i gr. pôvodu všetkých troch rodov, zakončené v nominatíve na rozličné koncovky: varietas, atis f. (odroda, varieta); pars, partis f. (časť); apex, icis m. (hrot, vrchol); ordo, inis m. (rad); color, oris m. (farba); flos, oris m. (kvet); nomen, inis n. (meno); semen, inis n. (semeno); stamen, inis n. (tyčinka); exemplar, aris n. (príklad); declive, is n. (svah, úbočie)

---

[1] Ostatné rodové mená na -i nie sú gréckeho pôvodu a neskloňujú sa, podobne aj neutrum *Ribes*, ktoré je arabského pôvodu.

Latinská tretia deklinácia zahŕňa veľkú skupinu rodových mien. Je to deklinácia, v ktorej sa stretávame s mnohými nepravidelnosťami, a preto boli v botanickej nomenklatúre práve pri rodových menách tohto druhu urobené viaceré gramatické zmeny. Týka sa to aj gramatického rodu niektorých prípon zakončených na -on. Zloženiny tvorené príponami **-pogon**, **-codon, -odon** a **-stemon** sa dnes považujú za maskulína. Slová končiace na **-mecon** sú feminína. Aj v tejto deklinácii máme viacero produktívnych prípon na tvorenie zložení:

najčastejšie prípony feminín: 1) -anthes (anthos = kvet) – *Nycthantes* (nyx – noc, nocovník) **2) -pteris** (pteron = krídlo) – *Ceratopteris* (keratos – roh, rohovinovec) **3) -odes resp. -oides** (naznačuje podobnosť alebo príbuznosť) – *Nympha* (lekno) – *Nymphoides* (leknovec) **4) -opsis** (opsis = podoba, tvar) – *Thuja* (tuja) – *Thujopsis* (tujovka)

najčastejšie prípony neutier: 1) -nema (néma = niť, vlákno) – *Tetranema* (tetra = štyri, tetranéma) **2) -stigma** (bod, škrkvrna) – *Physostigma* (physa = mech, opuch, pľuzgierovec) **3) -stoma** (stoma = ústa, okraj) – *Melastoma* (melanos = čierny, čiernoústec).

Substantíva posledných dvoch deklinácií sa používajú skôr v taxonomickej nomenklatúre či v botanickej morfológii. Tieto slová z hľadiska frekvenčného výskytu už v klasickej latinčine stoja skôr na okraji, a preto pravdepodobne nie sú rodovými menami.

IV. DEKLINÁCIA

Podobne ako v druhej latinskej deklinácii, aj v štvrtej máme primárne substantíva dvoch rodov – maskulína a neutrá.

zakončenie	gramatický rod
v nom sg. na **-us**	**mužský (m)**
v nom. sg. na **-ū**	**stredný (n)**
v gen. sg. na **-ūs**	platí pre oba rody

Pozor! Maskulína IV. deklinácie sú ďalšou skupinou slov, ktoré sú v nominatíve zakončené na **-us**. Od podobne zakončených substantív II. deklinácie ich odlišuje gen. koncovka **-ūs.**

Maskulínami sú:

4.1 časté v botanickej nomenklatúre či taxonómii: tribus (tribua), či fructus (plod), sexus (pohlavie). Z rodových mien sem zrejme patrí len rodové meno *Quercus,* ūs. (dub), ktoré je podobne ako mená ostatných stromov feminínum.

4.2 Do IV. deklinácie patria aj neutrá, no v botanickej nomenklatúre sa nevyskytujú.

V. DEKLINÁCIA

Ani tieto slová, podobne ako podstatné mená IV. deklinácie nie sú v botanickej latinskej terminológii časté.

zakončenie	gramatický rod
v. nom sg. **-es**	**ženský (f)**
v gen. sg. na **-eī**.	

Pozor! Ak by sme brali do úvahy len nominatívnu koncovku, mohli by sme ich považovať aj za slová III. deklinácie, ale žiadne z nich nie je rodovým menom.

5.1 Tieto slová sa používajú v taxonómii i v botanickej morfológii – species (druh), superficies (povrch).

Syntaktické použitie adjektív

Prídavné meno je v botanickej nomenklatúre primárne zhodným prívlastkom – so substantívom rodového mena sa teda zhoduje v kategóriách gramatického rodu, čísla a pádu **a nie na základe zhody v koncovke**. Uveďme si príklad. Mená amaranthus, i m. – láskavec a populus, i f. – topoľ sú síce zakončené rovnako, ale v latinčine nemajú ten istý gramatický rod. Ak by sme k nim chceli pridať ako druhové meno adjektívum biely - albus, a, um - vzniknú nám spojenia *Amaranthus albus* ale! *Populus alba*.

Sekundárne môže byť adjektívum aj rodovým menom, hoci sa podľa nariadení MKBN neodporúča používať prídavné mená ako podstatné mená. Takto sú utvorené názvy *Armeniaca* – marhuľa (od adj. armeniacus, a, um – arménsky) či *Mirabilis* – nocovka (od adj. mirabilis, e – podivuhodný, zvláštny). Pôvodne sú v latinčine adjektívami aj sústavy typizovaných termínov taxonomických úrovní. Prekladom do slovenčiny sa u niektorých názvov potlačil ich adjektívny pôvod, ale napríklad pri názvoch radov a čeľadí zostal zreteľný. Všetky tieto názvy sú v slovenčine substantivizovanými adjektívami.

Morfologické tvary adjektív

Latinčina pozná len dve skupiny adjektív. Tie, ktoré sa skloňujú ako substantíva prvých dvoch deklinácií – adjektíva I. a II. deklinácie a tie, ktoré sú skloňovaním príbuzné substantívam III. deklinácie – tzv. adjektíva III. deklinácie.

1 Adjektíva I. a II. deklinácie majú v nominatíve koncovky **-us, -a, -um** alebo **-er, -a, - um –** prvá je vždy pre maskulínum, druhá pre feminínum a tretia pre neutrum. Patria sem:

1.1 **neodvodené** adjektíva – latus, a, um (široký, á, é); ater, a, um (tmavý, čierny)

1.2 odvodené adjektíva – silvanus, a, um (lesný, á, é)

1.3 zloženiny – latifolius, a, um (latus + folium – širokolistý); atrosanguineus, a, um (ater + sanguis, tmavokrvavý)
1.3.1 typizované mená niektorých taxónov

Príklady spojení substantív rozličných deklinácií s adjektívom I. a II. deklinácie – albus, alba, album (biely):
Dictamnus, i m. > albus; *Nymphaea*, ae, f. > alba; *Carex*, cis f. > alba; *Quercus*, ūs, f. > alba; *Chenopodium,* ii n. > album

2 Adjektíva III. deklinácie v klasickej latinčine podľa počtu koncoviek v nom. sg. delíme do troch skupín. V botanickej terminológii však došlo k zjednodušeniu (pozri 2.2.4) a v podstate sa stretneme so skupinami dvomi.
2.1 Jednovýchodné adjektíva majú v nom. sg. jedinú koncovku spoločnú pre všetky tri rody. Keďže ide o slová tretej deklinácie a genitívny základ sa oproti nominatívnemu mení, ako druhá koncovka sa v slovníku vždy uvádza genitívna koncovka a netreba si ju mýliť s tvarom pre iný gramatický rod.
2.1.1 najčastejšie je to koncovka **-ns.** Pôvodom je to vlastne koncovka lat. participií, odvodzujeme ich od slovies a označujú zmenu stavu alebo prebiehajúci dej, v botanike skôr správanie sa rastliny – repens, ntis – plazivý (od slovesa repo, ere – plaziť sa, dosl. plaziaci sa). Veľmi zriedka sú v botanike na -ns zakončené neodvodené adjektíva – ingens, ntis – obrovský, á, é
2.1.2 zriedkavé sú v botanike aj neodvodené adjektíva na koncovky **-x** a **-s** (praecox, cis – včasný, á, é; anceps, cipitis – prechodný, á, é); úplnou zvláštnosťou sú neodvodené adjektíva na koncovku **-r** (par, paris – rovnaký, á, é)
2.1.3 zloženiny s adjektívami zakončené na jednu zo spomínaných koncoviek sempervirens, entis (semper – vždy + virens od. slovesa vireo, ere zelenať sa, vždyzelený), tricolor, coloris (tri – číslovka 3 + color, oris m. farba, trojfarebný), simplex, cis (semel – raz + plex, od slovesa plectere, jednoduchý)

Príklady spojení substantív rozličných deklinácií s jednovýchodným adjektívom III. deklinácie pubescens, ntis – páperistý, á, é; plstnatý, á, é:
Phaseolus, i m. > pubescens; *Betula*, ae f. > pubescens; *Alnus,* i f. > pubescens; *Quercus*, ūs f. > pubescens, *Capsicum*, i n. > pubescens

2.2 Dvojvýchodné adjektíva majú v nom. sg. jednu spoločnú koncovku pre mužský a ženský rod **-is** a druhú koncovku pre stredný rod **-e.** V botanickej nomenklatúre sú tieto adjektíva veľmi časté. Môžu to byť:
2.2.1 neodvodené adjektíva grandis, // grande – veľký, á // -é
2.2.2 odvodené adjektíva nemoralis, //nemorale – hájny, a // e (od nemus, oris n. háj)

2.2.3 zloženiny rubricaulis //rubricaule – červenostonkový, á // é (od adj. ruber, a, um – červený a subst. caulis, is m. stonka)

2.2.4 pôvodne trojvýchodné adjektíva III. deklinácie, ktoré majú v klasickej latinčine v nom. sg. pre každý rod zvláštnu koncovku -er, -is, -e. Ako sa ukázalo, v botanickej nomenklatúre sa tieto adjektíva používajú ako dvojvýchodné. Pre mužský a ženský rod sa dnes používa koncovka -is, pre stredný rod koncovka -e. Pôvodné adjektívum acer, acris, acre (ostrý, á, é), má len dva tvary acris // acre.

2.2.5 typizované mená radov vytvorené ako odvodené adjektíva koncovkou -ales (-alis, e – vyjadruje vzťah alebo príslušnosť), ktoré sú adj. žen. rodu v tvare nom. pl. Koncovku pridávame k základu typizovaného mena a do slovenčiny tieto názvy prekladáme koncovkou -tvaré (ros + ales – ružotvaré).

Príklady spojení substantív rozličných deklinácií s dvojvýchodným adjektívom III. deklinácie vulgaris, e – obyčajný, á, é:

Rubus, i m. > vulgaris; *Persica*, ae, f. > vulgaris; *Berberis*, is f. > vulgaris; *Cirsium*, ii n. > vulgare

Príklady spojení substantív rozličných deklinácií s pôvodne trojvýchodným adjektívom III. deklinácie pallustris, e (pôv. palluster, is, e) – močiarny

Gladiolus, i m. > palustris (pôvodný tvar by bol gladiolus paluster); *Viola*, ae f. > palustris; *Cirsium*, ii n. > palustre

Ako sa ukazuje, botanická latinská nomenklatúra síce vychádza z latinsko-gréckych základov a dodnes sa ich pridržiava, ale už storočia sa zároveň vyvíja ako osobitý jazyk so svojimi vlastnými pravidlami. V oblasti gramatiky preto došlo k viacerým zjednodušeniam a posunom. Ešte výraznejšie možno osobitý vývoj sledovať v oblasti lexikálneho významu jednotlivých názvov. Je to však rozsiahly materiál a bolo by vhodné mu venovať samostatný priestor. Pokiaľ ide o poznatky využiteľné v didaktike latinského jazyka pre špeciálne odbory, treba pripomenúť, že vývoj smeruje k neustálemu zužovaniu rozsahu študijného materiálu. Latinčinári dnes márne snívajú o časoch, keď na vysokú školu prichádzal študent so znalosťami klasickej latinčiny (o gréčtine nehovoriac) a tu sa na kvalitnom základe venoval odbornému jazyku. Dnes začíname so študentmi od nuly a navyše pri veľmi nízkej hodinovej dotácii. Ak chceme naučiť aspoň niečo, treba ísť cestou zjednodušení. Domnievame sa, že z výučby treba úplne vypustiť slovesný systém. V mennom systéme sa upriamiť na tie tvary, ktoré sa naozaj v praxi používajú – nominatív a genitív sg. a pl. substantív a adjektív, ostatné pády v predložkových spojeniach je možné učiť ako ustálené väzby. Pokúsiť sa objasniť význam slov po etymologickej stránke a objasniť pravidlá tvorenia zložení. V neposlednom rade poukázať na časté rozdiely medzi latinským názvom a jeho slovenským náprotivkom (pokiaľ vôbec jestvuje).